

«ПОХІДНА ПОСОЛЬСЬКА КАНЦЕЛЯРІЯ» ТА РЕПРЕСІЇ ПРОТИ МАЗЕПИНЦІВ (1708-1710)

Після переходу гетьмана І. Мазепи на бік шведського короля розпочалися слідчі процеси проти мешканців Гетьманщини, підозрюваних у симпатіях до гетьмана. Функції боротьби з «мазепинством» були покладені на «Похідну посольську канцелярію». З існуванням її пов'язані численні акти репресій проти явних чи вигаданих прибічників Мазепи, проявів антицарських настроїв. У статті аналізуються матеріали таких справ, свідчення їхніх фігурантів, інші нормативні акти, які віддзеркалюють складну суспільно-політичну атмосферу того періоду.

Ключові слова: Гетьманщина, репресії, «мазепинці», політичні злочини.

Звістка про перехід Мазепи на бік Карла XII стала несподіванкою для Петра I. У своєму листі до О. Меншикова від 27 жовтня 1708 р., одразу по отриманні такої інформації, він указує на необхідність стратегічних заходів по недопущенню подальшого поповнення шведсько-українського війська, а також просить князя поводитися «сколь можна ласково» з старшиною, яка залишилась осторонь намірів Мазепи¹. Цар не володів достатньою інформацією про масштаби антиросійських виступів у Гетьманщині, не знав він достеменно навіть про те, хто із генеральної старшини й полковників підтримав Мазепу й короля. Про це свідчить хоча б текст згаданого листа до Меншикова, де згадується про Данила Апостола, як ймовірного претендента на гетьманство замість Мазепи. Втім, Апостол уже перебував на той час в таборі прихильників шведського короля. У такій ситуації, аби запобігти зростанню чисельності «мазепинців», цар у тому числі вдається й до засобів інформаційної війни – антимазепинської й антишведської пропаганди². Паралельно з ідеологічними заходами наростав і терор. Його апогеєм стало знищення 2 листопада 1708 р. гетьманської резиденції Батурина, падіння якого, жорстока розправа з мешканцями й захисниками, стали для населення Гетьманщини пересторогою у підтримці Мазепи³.

Невдовзі після батуринської трагедії були оприлюднені три монарші укази, які можна вважати легітимацією подальшого терору проти явних та вигаданих прихильників Мазепи. 6 листопада 1708 р. датовано «Указ всему малоросійському народу», в якому, серед іншого, вказувалося на сувору заборону будь-яких контактів зі шведами та їхніми українськими союзниками, включно із наданням фуражу, продовольства. Винним у цьому, згідно з текстом указу, загрожувала смертна кара. Для ліпшого ефекту тут же вказувалося про долю захисників Батурина, що прийняли «достойную казнь за учиненню Великому Государю противность и измену»⁴. Два інші укази – гетьману Івану Скоропадському та українській старшині від 7 листопада 1708 р.⁵ не лише черговий раз легітимували переслідування прихильників Мазепи, але й сприяли широкому розповсюдженню доносів, які відтепер стають незмінним атрибутом суспільно-політичного життя Гетьманщини впродовж усього періоду її існування. В цих документах, серед іншого, містилися норми про втрату прихильниками Мазепи прав на своє майно, яке ставало «изменичьими маетностями» й підлягало відчуженню на користь лояльним до царя співвітчизникам.

Відтак, для потенційних власників чужого добра було надто привабливим до-

---

© Бовгира Андрій Маркович – кандидат історичних наук, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України.

нести на найближчого сусіда, аби мати з цього прибуток. Адже по закону донощик, в разі доведення свого доносу, мав право на частку «изменничьих маєтностей». Як писав Д. Дорошенко: «Почалася справжня оргія доносів: усе, що було найгіршого в українському суспільстві, виплило тепер наверх і старалося використати момент, щоб збагатитися або зробити службову кар'єру».⁶ Конфіскації земель та усього майна спочатку підлягали всі, хто прямо перейшов на бік короля, потім це торкнулося непрямих прихильників – в основному жертв доносів, які в більшості були опосередковано причетні до мазепинської акції⁷. Таким чином, вилучення майна стає елементом покарання за політичний злочин. З часом конфіскація маєтностей набуває безсистемного характеру. Вилучені землі надавалися часто особам наближеним до царя – російським урядовцям. В останньому випадку під приводом конфіскації земель за зраду тривало, як стверджував О. Грушевський, широке запровадження в Гетьманщині російського землеволодіння, зміцнення російського елемента серед старшини⁸. Окрім земель, донощики претендували й на відповідні уряди. Так, у 1709 р. О. Меншиков пише до гетьмана І. Скоропадського лист, в якому просить посприяти отримання сотницького уряду Йосифу Заїці – автору доносу на сотника Коробського, звинуваченого в «измене»⁹. А в 1710 р. мешканець Полтави Петро Яковлев писав чолобитну до царя, в якій просив віддати йому полтавський будинок мазепинця В. Герцика та ще й млин і ліси біля Полтави. Підставою такого щедрого запиту стали скарги на розорення Мазепою його власної садиби у Полтаві, через що він був змушений переїхати з родиною до Москви, а також його причетності до справи Іскри й Кочубея. Він, зокрема, брав участь у передачі їхніх доносів на гетьмана Мазепу¹⁰.

На відміну від мирних часів, коли злочинами категорії «слова і діла» займалися Преображенський приказ, а згодом із 1718 р. Таємна канцелярія, у 1708-1709 рр., а також у дещо пізніший період ці справи були покладені на установу, що носила назву «Походная посольская канцелярия». Саме з нею пов'язаний терор, який провадився в Гетьманщині в означений період. Ця канцелярія була утворена в 1706 р. як відгалуженням Посольського приказу спеціально для умов військового часу, аби завжди бути при цареві в його походах та здійснювати дипломатичні функції¹¹. Фактично Похідна посольська канцелярія була проміжним етапом між Посольським приказом та Колегією закордонних справ, утвореною в 1718 р.

У Гетьманщині діяльність цієї інституції мала ще й каральний характер. Згідно із датуванням та місцем відправлення документації Петра I, його ставка розміщувалася спочатку в Глухові, а згодом переїхала на Слобожанщину до Лебедина¹². Не відомо, однак, чи завжди місце перебування царя збігалося із локацією Посольської канцелярії. Наприклад, у матеріалах справи селянина Прокопа Іваненка, звинуваченого у вбивстві російського драгуна, відзначено, що цар, який знаходився тоді в селі під Глуховом, наказав відправити заарештованого князю Меншикову до Лебедина «в посольскую канцелярию для розыску». Козака Івана Нежбовського, який звинувачувався у зв'язках із колишнім гетьманом, допитували спочатку в Лебедині, а згодом перевезли у Воронеж, де в той час перебувала царська ставка¹³. Однак саме в Лебедині, де Петро I перебував від кінця грудня 1708 до початку лютого 1709 р., припав апогей діяльності канцелярії. Втім, є свідчення, що лебединська канцелярія існувала поза межами цього періоду. Принаймні трапляються справи за 1710 р. Її існування, очевидно, було пов'язане із численними проявами «мазепинства», які необхідно було розслідувати. Назва ж Лебедин у свідомості багатьох сучасників тих подій та наступних поколінь асоціювалася зі страхітливим терором, «тиранствами», «зверськими лютостями, ужасающих само воображение человеческое», як писав про це автор «Історії русів»¹⁴. За його ж даними в Лебедині було страчено близько 900 чол. Там існувало навіть кладовище «гетьманців». На жаль, нині підтвердити чи спростувати ці дані поки не можливо. Погоджуюсь із твердженням О. Грушевського, що частина архіву Похідної посольської канцелярії була складовою фонду Посольського приказу.¹⁵ Нині ці справи входять до складу фонду «Малороссийские дела».¹⁶ Однак кількість справ не дає уявлення про масштабність роботи канцелярії в Лебедині. Цьому може бути кілька пояснень: під час роботи канцелярії діловодство по багатьох

судових справах просто не велося, зважаючи на велику кількість звинувачуваних та обмеженість ресурсів установи; більша частина документів не збереглася; всі документи збережені, але й досі не доступні для дослідників. Першу версію доведеться відкинути, оскільки, зважаючи на категорію справ по «слову і делу», їх зобов'язані були не лише фіксувати, але й упорядковувати повноцінну документацію із показаннями свідків, матеріалами по конфіскаціям майна та ін. Дві останні мають право на існування, однак поки що не можна довести правочинність однієї із них. При такому стані документальної бази може скластися думка, чи існував трибунал у Лебедині взагалі. Однак для нейтралізації останнього твердження маємо численні свідчення сучасників – іноземних представників при російському імператорі та свідчення представників шведського табору. Крім цього, в одному із документів – судової справи 1716 р. є згадка про «колья», які стояли на центральних площах Сум, Глухова й Лебедина, на яких були нанизані численні «изменичы головы»¹⁷. Цілком очевидно, що ці страти були результатом роботи Похідної посольської канцелярії в цих містах, адже царська ставка впродовж 1708-1709 р. перебувала саме там. Той факт, що страхотливі ознаки страт перебували на своїх місцях і через вісім років по їхньому здійсненні свідчить про те, що їм надавалося велике значення як превентивному засобу залякування та впливу на суспільну свідомість.

Трибунал у Лебедині, а також в інших містах діяльності Похідної посольської канцелярії, був призначений для «розыску» у справах «мазепинців». Ця категорія в період 1708-1709 рр. переживала певні трансформації. Спочатку нею означали безпосередніх прихильників гетьмана, що разом із ним перейшли до шведського короля¹⁸. Згодом подібне трактування значно розширилося й стосувалося не лише тих, що перебували у ставці гетьмана й Карла XII, але й усіх, хто прихильно ставився до шведів, гетьмана, його соратників. Після вище означених царських маніфестів до мазепинців стали долучати усіх, хто свідомо чи не свідомо, добровільно чи примусово сприяв шведському війську. Це могло бути постачання продуктів, фуражу, надання нічлігу, показ шляху солдатам ворожої армії, надання будь-якої інформації, що могла б їм сприяти. Відтак, коло звинувачених, підозрюваних і фігурантів слідства Посольської канцелярії було надзвичайно широке. Так, фігурантом лебединського трибуналу став запорожець Михайло Полугер, посланий Мазепою з листом до Скоропадського. Подальша його доля не відома. Данило Опочонок – вїйт одного із сіл Шептаківської волості був страчений у Лебедині через донос у закликах до мешканців Новгород-Сіверського не чинити опір шведським військам¹⁹. Допитам у період кінця 1708 початку 1709 рр. піддавалися взагалі всі, хто певний час перебував на «окупованих територіях», тобто теренах Гетьманщини, певний час підконтрольній шведам²⁰.

Особливою категорією підозрюваних чи обвинувачуваних у справі Мазепи ставали представники генеральної старшини, які прийняли бік гетьмана, а потім його облишили чи навіть тих, які залишалися вірними царю²¹.

Часто траплялися колізії на зразок справи канцеляриста Олександра Дубяги (листопад, 1708), який, не відаючи про перехід Мазепи до короля, продовжував виконувати його попередні доручення, посилаючись на перебування у віддаленому селі, куди не надходила жодна інформація²². Втім, усі пояснені ним обставини не переконали, напевно, службовців лебединської канцелярії. Після тривалого слідства, в 1710 р. його разом із родиною відправили до Сибіру²³.

Свідчення більшості обвинувачених у прихильності до Мазепи, які проходили через лебединську канцелярію, мають однотипну структуру й складаються з двох умовних частин. Спочатку йде виклад власних доказів непричетності, якими можуть слугувати перебування в іншому місці (алібі), інформація про примус до співробітництва з боку шведів чи їхніх українських союзників. Наприклад, Яків Гречаний – військовий канцелярист, засланий в Сибір на довічне проживання за звинуваченням у підтримці Мазепи, писав із заслання листи з проханням звільнення. Основними аргументами невинуватості стали твердження про його насильницьке утримання в таборі шведів, де він був за полоненого. Гречаний закликав у свідки генерального осавула Гамалію, що перебував разом із ним у Мазепи²⁴. На наступному етапі допиту

обвинуваченого детально розпитували про обставини його затримання й основне – про будь-яку інформацію військово-стратегічного характеру: розміщення ворожих військ, настрої в протилежному таборі, кількість прихильників Мазепи серед українців тощо. Одна із таких справ 1708 р. – «Допросы, чинимые малороссиянам об измене Мазепиной», об'єднує допити близько двадцяти чоловік²⁵. Вони усі стосуються розслідування обставин переходу Мазепи на бік короля, про розташування військ, ворожих позицій та ін. Матеріали справи не містять інформації про подальшу долю підсудних.

Те ж саме можна сказати і про матеріали аналогічної справи 1709 р.²⁶, яка містить допити козацької старшини, в тому числі й миргородського полковника Данила Апостола, міщан, запорозьких козаків. Попри однотипність більшості свідчень, деякі з них містять унікальні відомості про тогочасні настрої в Гетьманщині. Козак Іван Никифоров на допиті свідчив, що запорозький кошовий отаман умовляв їх перейти на бік Мазепи, бо цар хоче увесь малоросійський народ вигубити, «загнать их за долгу реку», також про те, що «москальские войска в здешних краях чинят разорения». В такому контексті цікавим є свідчення вже згадуваного козака Івана Нежбовського. Він у 1708 р. приїхав з Білгорода на Запоріжжя. Там йому влаштували допит і обшук, як «человека подозрительного», «шпига» й «ізмєнника Сечи Запорожской». Нежбовський повідав про напади їх на село Царичанку, де місцеві жителі, об'єднавшись з ними, кололи сонних драгунів, які перебували в них на квартирах. Утім, більшість козаків залишилися вірні царю, але готові перейти до табору Мазепи, бо серед них ширяться чутки про те, що в московському війську на запорожців уже «наготовано три тисячи колодок». «Сначала старшин закуют в ссылку, – свідчив Нежбовський, – а потом и все войско погонят як скот. ...Большую досаду имели на полковников малороссийских, которые, быв в измене, а привернув к Великому Государю, чинят Украине великое разорение...». Нежбовський також стверджував, що запорожці – прихильники Гордієнка й Мазепи – впевнені в тому, що «Государь города и народ малороссийский разоряет а швед городов украинских не разоряет и берет всяко что хочет за деньги»²⁸. Після 1709 р., коли апогей діяльності Посольської похідної канцелярії в Гетьманщині минає, судові справи проти мазепинців продовжуються. Частина із них розглядається в цій установі, більшу ж частину «політичних» справ перебирає на себе Преображенський приказ й, пізніше, Таємна канцелярія. Хоч мазепинці вже не становлять реальної загрози для імперського правління, розпочинається «полювання на відьом», інспіроване численними доносами проти своїх же співвітчизників. Яскравим зразком цього явища є, наприклад, «Письмо неизвестного доброхота о склонности на шведскую сторону некоторых малороссиян»¹⁹. Анонімний лист не містить конкретних імен, а є своєрідним маніфестом до українців із закликком не слухати Орлика, вірно служити царю та ін.

Події Північної війни на теренах Гетьманщини справили значну шкоду для її автономії. У суспільстві були присутні настрої поразки, втрати колишніх «прав і вольностей» і страх перед майбутнім. Це яскраво відображене у листі київського губернатора князя Дмитра Голіцина до канцлера, сподвижника Петра I Гаврила Головкина 1710 р.²⁹ Там ідеться про донос, який поступив на ім'я київського губернатора на службу гетьмана Скоропадського Матвія Подольського від чигиринського сотника Невінчаного. Останній, повертаючися з Москви в Україну, де не був довгий час, запитав у гетьманського слуги про останні новини. На що той почав розповідати наміри царя «всех украинских людей перевести до Москвы [в значенні країни – Росії], а на Украине поселить русских людей... Москва хочет наши все города себе забрать». Оскільки Подольський перебував при гетьмані, із своїм співрозмовником він поділився власними спостереженнями про те, що «...министры при гетмане всякие письма откуда присланные осматривают», при цьому з гіркотою додав: «Какая наша вольность и знатность! Москва иное над нами мыслит». Жалівся він також і на колишнього гетьмана Мазепу за те, що той «не хорошо зачинал свое дело, не объявив всей старшине и посполству». Нестуля повідомив про наміри гетьмана Скоропадського писати до царя про повернення колишніх вольностей, у разі коли вони

не будуть повернені – «иное будем думать». Чигиринський сотник також питав про настрої серед запорожців, що перебували в турецьких володіннях і чи мають вони намір повернутися в російське підданство. На що була відповідь: «Дураки, если пойдут, они добрый способ сделают если орду подымут, то вся Украина свободна будет, а то от москалей вся Украина пропала. ... из Украины просят чтобы их вывели для того чтобы от Москвы не пропали».³⁰ Окрім змісту, в цій справі привертає увагу процедура розслідування. Його первинний етап, одразу після доносу, проводився в київській губернській канцелярії тодішнім губернатором Дмитром Голіциним. Лише потім фігурантів слідства направили в Лебедин. Невінчаного – як автора доносу – піддали трьом етапам тортур, на яких він без змін підтвердив свої свідчення. Далі, як сповіщає про хід справи Д.Голіцин у листі до гетьмана Скоропадського, згідно з «государственных прав и уложений», тортурам мав піддатися об'єкт доносу. Однак були враховані обставини біографії гетьманського слуги, який виявився учасником полтавської битви та ще й мав поранення, а брат його загинув на полі бою. Невінчаний ж був колись у «явной измене». Тому за особистим указом царя, Подольського звільнили від тортур та доправили в Соловецький монастир «за вымышление бессмыслиц» без арешту із виділенням йому харчового й фінансового утримання³¹. Невінчаний, попри доведений під час тортур донос, був засуджений до смертної кари, заміненої згодом на вічну сибірську каторгу³². Приклад останньої справи дає підстави стверджувати, що Похідна посольська канцелярія була не єдиною установою розслідування справ, звинувачених у прихильності до Мазепи. Крім того, можна припускати, що вирішальну роль у їхній долі справляла позиція царя.

У цілому ж процедура слідства в посольській канцелярії відповідала загальній схемі політичного судочинства. Початком його у переважній більшості випадків слугував донос, ініційований співвітчизниками або російськими солдатами. На первинному етапі фігуранти могли направлятися в київську губернську канцелярію або допитуватися на місці представниками військового командування. При розгляді більшості справ застосовувалися очні ставки й тортури. Усі ці етапи були пройдені селянином Прокопом Іваненком, звинуваченим у вбивстві драгуна, чие тіло було виявлене Іваном Румянцевим – ад'ютантом драгунського полку. Він же направив селянина до князя Семена Мещерського, який допитував його на місці й лише згодом направив у Лебедин. У результаті первинного допиту Іваненко розповів, що тіло те підкинув йому козак Мойсей Войтовицький. У Лебедині селянина тричі піддавали тортурам, аби підтвердити його попередні свідчення. Не витримавши катувань, Іваненко визнав, що обмовив Войтовицького, «не стерпя побоев и встряски», що заподіяли йому в князя Мещерського. Втім, він продовжував наполягати на тому, що не вбивав драгуна. Подальша доля селянина не відома, козака ж Войтовицького, завдяки свідченням Іваненка, відпустили з обмовкою, якщо проявляться нові обставини цієї справи, йому «в посольской походной канцелярии самому явится немедленно»³³.

Після полтавської катастрофи багато українців, які пішли за Мазепою та Карлом у вимушену еміграцію, тепер поверталися до Гетьманщини, обнадієні царськими маніфестами про милість. Допити цих людей, які проводилися в канцелярії, знову ж таки є доволі однотипними, оскільки здійснювалися, напевно, за єдиним зразком. «Перебіжчиків» найчастіше питали про те, як вони опинилися на боці Мазепи, добровільно пішли за ним, чи «аль кто научил», про військово-стратегічні аспекти: кількість військ шведського короля, його наміри, настрої серед українців³⁴. В одного із таких людей – запорожця Нестулі запитували, чому він прийшов сам, а не привів із собою інших козаків. На що той відповів, що сам ледве втік від своїх товаришів, які хотіли його вбити, дізнавшись про його наміри, бо, вказує Нестуля, серед них «великое к России недоброхотство».³⁵

Про розмах репресій проти явних та вигаданих прибічників Мазепи може опосередковано свідчити маніфест Петра I 1710 р., в якому, зокрема, забороняється безпідставне переслідування українців та заборона називати усіх їх «изменниками»³⁶. Однак це зовсім не була «амністія» в сучасному її розумінні. Це навіть не була спроба законодавчого її закріплення. Маніфест 1710 р. слід розглядати знову ж таки як еле-

мент інформаційної кампанії, направленої тепер уже проти прихильників гетьмана в екзилі Орлика й запобігання його підтримці населенням Гетьманщини. Свідченням того, що ефект цього маніфесту був направлений передусім на українців, а не царських урядовців є лист того ж року київського губернатора Д. Голіцина до гетьмана І. Скоропадського, в якому він пише, що нічого не знає про заборону називати малоросіян «изменниками» й про прощення ним усіх провин³⁷. В іншому листі до гетьмана у відповідь на його скаргу про порушення прав малоросійського народу через арешт роменських жителів, звинувачених у злочинах проти царя, Голіцин стверджував, що добре знає усі їхні права й нічого протиправного не чинив³⁸.

Ще одним непрямым свідченням масштабів репресій проти явних та вигаданих прихильників Мазепи може свідчити те, що у свідомості людей XVIII ст. їх факт був беззаперечним. Відтак в пізніших документах доводиться зустрічати сентенції на кшталт: «мало вас мазепинцев били» (1736)³⁹ або «когда государь [Петро III] примет престол, будет тогда на Малороссию гонение как после Мазепы» (1752)⁴⁰.

Діяльність Похідної посольської канцелярії, що перебувала в різних містах Гетьманщини – Глухові, Лебедині, Сумах, полягала в здійсненні двох основних функцій. Через брак повноцінної інформації про стан шведського війська, ступеня поширення «измены» серед українського населення, особливо козаків та старшин, канцелярія акумулювала всі доступні дані шляхом допитів тих, хто перебував на території, контрольованій ворогом. Друга її функція була компонентом інформаційної кампанії поряд з царськими маніфестами до українського народу, в яких останній запевнявся у даруванні всіляких монарших милостей на противагу зрадницькій і егоїстичній політиці колишнього гетьмана. Поряд з цим в означених документах містився широкий набір погроз та репресій тим, хто все ж таки наважився прийняти сторону Мазепи. Похідна посольська канцелярія якраз і була практичним втіленням тих погроз. Для українців, абсолютна більшість яких доти нічого не знали про політичні злочини й політичне судочинство, канцелярія стала першим їхнім втіленням. Тортури й страти, що там проводилися, мали справити ефект на українське суспільство, подібний церковній анафемі Мазепі та знищенню Батурина.

1. Письма и бумаги Петра Великого. – Москва-Ленинград, 1948 – Т. 8. Вып.1. – С. 237.
2. Оглоблин О. Гетьман Иван Мазепа та його доба. – Нью-Йорк, Київ, Львів, Париж, Торонто, 2001. – С. 285.
3. Див докладніше: Павленко С. Загибель Батурина 2 листопада 1708 року. – К., 2007.
4. Письма и бумаги Петра Великого. – Т. 8. – С. 278-284.
5. Письма и бумаги Петра Великого. – Т. 8. – С. 288-290; 300-301.
6. Цитовано за: Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної історії України. – К., 2005. – С.414.
7. Грушевський О. По катастрофі 1708. Конфіскація земель у мазепинців // ЗНТШ. – 1907. – Т.75. – 85-95.
8. Там само. – С. 93-95.
9. Материалы военно-ученого архива Главного штаба. – Спб., 1871. – Т.1. – С. 567.
10. Російський державний архів давніх актів (далі РДАДА). – Ф. 124. – Оп.1. – 1710. – Д. 12.
11. Семьянова А. История дипломатического права в России до конца XIX в. Автореферет на соискание научной степени кандидата юридических наук. – Казань, 2001. – С.12.
12. Письма и бумаги Петра Великого. – Т. 8. – С. 324.
- 13.РДА ДА.– Ф. 124. № 18. (1709). – Арк. 23.
14. История русов или Малой России [репринтне видання]. – М., 1848. – С.213.
15. Грушевський О. Глухів і Лебедин (1708-1709) // Записки НТШ. – 1909. – Т.92. – С.54.

16. РДАДА. – Ф.124 (Малороссийские дела). – Оп.1.
17. РДАДА. – Ф.165. – Спр. 16. – Арк. 37.
18. Див. детальніше про персоналії оточення гетьмана у 1708-1709 рр.: Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи. Соратники та приборчники. – К., 2004.
19. Костомаров Н. Руина. Мазепа и мазепинцы. Исторические монографии и исследования. – М., 1995. – С. 743-745.
20. Там само. – С. 746-748.
21. Павленко С. Свідчення на допитах старшин // Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи. Соратники та приборчники. – К., 2004. – С. 572-578.
22. Грушевський О. Глухів і Лебедин. Додатки. – С. 60-61.
23. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1710. – Спр. 6. – Арк. 3.
24. Судиенко М. Материалы к отечественной истории. – К., 1855. – Т. II. – С. 172.
25. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1708 р. – Спр.54.
26. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1709 р. – Спр.18.
27. Там само. – Арк. 24-27, 35, 38.
28. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1710 р. – Спр.50.
29. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1710 р. – Спр.18.
30. Там само. – Арк. 2 зв. – 4.
31. Материалы Военно-ученого архива Главного штаба. – Санкт-Петербург, 1871. – Т.1. – С. 752. Гетьманський слуга Подольський, попри «комфортне» життя в Соловецькому монастирі, зважився на втечу звідти в Гетьманщину. Його в 1713 р. ввіймали в Глухові та відправили назад.
32. Судиенко М. Материалы к отечественной истории. – Т. II. – С.168-170
33. Грушевський О. Глухів і Лебедин (1708-1709). – С. 63-65.
34. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1711 р. – Спр.6 (Повести и допросы о поведении малороссиян, бежавших с Мазепой и Орликом); 1713 р. – Спр.6 (Дела о приличившихся к измене).
35. РДАДА. – Ф.124. – Оп.1. – 1711 р. – Спр.6. – Арк.11.
36. Бантиш-Каменский. Источники малороссийской истории. – М., 1859. – Т. II. – С.263.
37. Судиенко М. Материалы к отечественной истории. – Т. II. – С.89.
38. Там само. – С. 18-19.
39. РДАДА. – Ф.7. – Оп.1. – Д. 1077.
40. РДАДА. – Ф.7. – Оп.1. – Д.5. – Т.3. – Арк. 3-8 зв.

После перехода гетмана Мазепы на сторону шведского короля начались следственные процессы против жителей Гетманщины, подозреваемых в симпатиях к гетману. Функции борьбы с «мазепинством» были возложены на «Походную посольскую канцелярию», с существованием которой связаны многочисленные акты репрессий против явных или вымышленных сторонников Мазепы, проявлениями антицарских настроений. В статье анализируются материалы таких дел, свидетельства их фигурантов, другие нормативные акты, которые отражают сложную общественно-политическую атмосферу того периода.

Ключевые слова: Гетманщина, репрессии, «мазепинцы», политические преступления.

After the Hetman Mazepa's defection to the Swedish side, the investigative proceedings against hetman's followers began. To fight against «mazepynstvo» were introduced «Field Ambassadorial Chancellery», which is related to the existence of numerous manifestations of repression against real or imaginary Mazepa's supporters, displays of anti-government sentiments. The article analyzes the materials of such cases, the testimony of the defendants, regulations that reflect the complex of socio-political atmosphere of that period.

Keywords: Hetmanate, repression, «mazepists», political crimes.